

ULUSLARARASI
DENGBÛJLİK
KÛLTÛRÛ VE
DENGBÛJLER
SEMPOZYUM BİLDİRİLERİ

Şırnak Üniversitesi Yayınları
No: 23

Uluslararası Dengbêjlik Kültürü ve Dengbêjler

(Uluslararası Sempozyum Bildirileri)

ISBN

978-605-80962-3-3

Genel Yayın Koordinatörü
Prof. Dr. Mehmet Emin ERKAN

Editörler

Doç. Dr. İbrahim BAZ
Dr. Öğr. Üyesi Ruhullah ÖZ
Dr. Öğr. Üyesi Çağdaş ERTAŞ
Arş. Gör. İsmet TUNÇ

İç Düzen ve Kapak Tasarımı
Mustafa AKBAŞ

Matbaa Sertifika No: 44676

Birinci Baskı
Ekim 2019
Şırnak

Baskı-Cilt
Mardin Sesi Gazetecilik Matbaacılık
Yayıncılık Amb. Dağ. San. ve Tic. Ltd. Şti
www.mardinsesi.com.tr

Copyright© Şırnak Üniversitesi Yayınları
Yeni Mahalle Cizre Caddesi
Mehmet Emin Acar Kampüsü 73000 ŞIRNAK
Tel : +90 486 216 82 41- web : www.sirnak.edu.tr

Tebliğilerin içerikleri ile ilgili sorumluluk
yazarlara aittir.

ULUSLARARASI
DENGBEJLİK
KÜLTÜRÜ VE
DENGBEJLER
SEMPOZYUMU

19-20 NİSAN 2019

ULUSLARARASI
DENGBÛJLİK KÛLTÛRÛ VE DENGBÛJLER
SEMPOZYUM BİLDİRİLERİ

SEMPOZYUM ONUR KURULU

Mehmet AKTAŞ
Şırnak Valisi

Mehmet YARKA
Şırnak Belediye Başkanı

Prof. Dr. Mehmet Emin ERKAN
Şırnak Üniversitesi Rektörü

Yılmaz ALTINDAĞ
DİKA Genel Sekreteri

Osman GELİŞ
Şırnak Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı

SEMPOZYUM DÛZENLEME KURULU

Doç. Dr. İbrahim BAZ
Dr. Öğr. Üyesi Ruhullah ÖZ
Dr. Öğr. Üyesi Çağdaş ERTAŞ
Öğr. Görevlisi Susin GÖREN KEKEÇ
Öğr. Görevlisi Ayzıt GÖRÛCÛ
Öğr. Görevlisi Bedirhan ÖNEM
Arş. Gör. İsmet TUNÇ

SEKRETARYA

Cemile Cansel SARIŞAHİN
Tekin YILDIZ

BİLİM VE DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Abdulwahab Khalid MOSA	Zaho Üniversitesi (Irak)
Prof. Dr. Ali ERGUR	Galatasaray Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Arzu ÖZTÜRKMEN	Boğaziçi Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Christine ROBINS	Exeter Üniversitesi (İngiltere)
Prof. Dr. Eyüp ERDOĞAN	Mersin Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Leyla NEYZİ	Sabancı Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Meral ÖZBEK BOSTANCIOĞLU	Beykoz Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Mustafa Muhtar KUTLU	Ankara Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Serpil MÜRTEZAOĞLU	İstanbul Teknik Üniversitesi (Türkiye)
Doç. Dr. Yıldız DEVECİ BOZKUŞ	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi (Türkiye)
Doç. Dr. Abdulsalam Najimaldeen ABDULLAH	Zaho Üniversitesi (Irak)
Doç. Dr. Emine UÇAR İLBUĞA	Akdeniz Üniversitesi (Türkiye)
Doç. Dr. Hussein Othman ABDULRAHMAN	Zaho Üniversitesi (Irak)
Doç. Dr. Kemal EROL	Yüzüncü Yıl Üniversitesi (Türkiye)
Doç. Dr. Metin YÜKSEL	Hacettepe Üniversitesi (Türkiye)
Doç. Dr. Rohat CEBE	Batman Üniversitesi (Türkiye)
Doç. Dr. Serhat HARMAN	Mardin Artuklu Üniversitesi (Türkiye)
Doç. Dr. Seyit Battal UÇURLU	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi (Türkiye)
Doç. Dr. Zahir ERTEKİN	Bingöl Üniversitesi (Türkiye)
Doç. Dr. Yavuz PEKMAN	İstanbul Üniversitesi (Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Memet Metin BARLIK	Yüzüncü Yıl Üniversitesi (Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Bayram KANCA	Giresun Üniversitesi (Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Canser KARDAŞ	Muş Alparslan Üniversitesi (Türkiye)
Dr. Clemence SCALBERT-YUCEL	Exeter Üniversitesi (İngiltere)
Dr. Esmail SHAMS	Tahran Azad Üniversitesi (İran)
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ASLAN	Mardin Artuklu Üniversitesi (Türkiye)
Dr. Oles KULCHYNSKY	Bağımsız Araştırmacı (Ukrayna)
Dr. Saed Khudeida ALO	Duhok Üniversitesi (Irak)
Dr. Salar KUHZADY	Araştırmacı (İran)
Dr. Öğr. Üyesi Şakire BALIKÇI	Mardin Artuklu Üniversitesi (Türkiye)
Dr. Wendelmoet HAMELINK	Oslo Üniversitesi (Norveç)

SÖZLÜ KÜLTÜRÜN TAŞIYICISI OLARAK ALEVÎ-BEKTAŞÎ GELENEĞİNDE ZÂKİRLİK

FEVZİ RENÇBER*

Özet: Zâkirlik olarak tanımlanan aşıklık geleneği, Alevî-Bektaşî halk kültürünün nesilden nesile aktarılarak yaşatılmasında çok önemli bir yere sahiptir. Zâkir, Alevî nitelemeli grupların dedelerin ya da babaların önderlik ettiği taliplerle beraber icra edilen, bütün bir geceyi dolduran tasavvufî erkan biçimi olan cemlerin temel öğelerinden biridir. Çünkü zâkirler, cemde dedenin en yakın yardımcısı, cemi dede ile idare eden, cem erkanlarının olmazsa olmazıdır. Bağlama eşliğinde zâkir tarafından Hz. Muhammed, Hz. Ali, Ehl-i Beyt ve Kerbela üzerine yedi ulu ozanlara ait deyişler, düvazlar, gülbank, miraçlama, mersiyeler ve dualar okunur. Buna bağlı olarak zâkir, cem erkanında saz çalan ve semahı idare eden, deyişleri saz eşliğinde söyleyendir. Bununla birlikte zâkirlik, kuşaktan kuşağa sözlü aktarım yoluyla gelişen ozanlık kültürüdür. Bu yönüyle binlerce deyiş, düvaz, mersiye ve miraçlama gibi sözlü kültürün önemli unsurlarını belleklerinde tutarak nesilden nesile aktaran zâkirler, bilimsel çalışmaların konusu olmak durumundadır. Biz de bu tebliğimizde Alevî-Bektaşî sözlü kültürünün önemli taşıyıcısı olan zâkir ve zâkirliğin anlamı, önemi ve fonksiyonunu incelemeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Alevî-Bektaşî, Cem Erkanı, Zâkir, Zâkirlik, Sözlü Kültür.

* Doç. Dr., Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Mezhepleri Tarihi ABD., fevzirenber@hotmail.com.

CARRIER OF ORAL CULTURE: ZAKIRLIK (THE QUALITY OR ACT OF A CHANTER OR CHORISTER IN THE ALEVI-BEKTASHI TRADITION

Abstract: The tradition of minstrelism, which is defined as zakirlik, has made a significant contribution to the transfer of the Alevi-Bektashi folk culture from generation to generation. Zakir (Who commits the memory) is one of the basic elements of the cem (a ceremony of worship performed by various dervish orders), which is a form of Sufism, filling an entire night with the minstrels led by alawite grandfathers or fathers of Alevi groups. Because zakirs are the closest assistants of the grandfather in the cem and important people of the cem men who officiate the cem with the grandfather, they are prerequisite for the cem. Zakir in company with bağlama (instrument with three double strings), reads düvaz (praising the twelve imams), gülbank (hym or prayer), miraçlama (ascension to the sky), mersiye (elegies), folk songs and invocations belonging to seven great poets on Hz. Muhammad, Hz. Ali, Ehl-i Beyt and Karbala. Consequently, zakir is the one who plays saz (a stringed instrument) in cem meeting and manages the semah, and says the words with accompaniment. However, zakirlik is a culture of poetry that develops through oral transmission from generation to generation. If it is thought that zakirs keep thousands of sayings, folk songs, invocations, ascension, elegies and samahs in their memory, the tradition of zakirlik has to be the subject of scientific studies. In our article, we have made an assessment on the meaning, importance and function of zakir and zakir, which are important carriers of Alevi-Bektashi oral culture.

Key Words: Alevi-Bektashi, Cem Erkan (Cem Meeting), Zakir, Zakirlik, Oral Culture.

GİRİŞ

Modern dönem öncesindeki süreçte Anadolu'da yaşayan birçok etnik ve dini grup arasında okur-yazar oranının düşük olduğu bilinen bir gerçektir. Dolayısıyla yazılı kültürün zayıf olduğu halk kesimi arasında sözlü gelenek gelişmiştir. Efsane, destan, menkıbe, deyiş, şiir ve atasözü gibi sözlü gelenekten başka herhangi bir kültürel kaynağa sahip olmayan insanlar, bu geleneği halk ozanlarının değişik dillerle dile getirdikleri dizelerle sürekli zenginleştirmişlerdir. Anadolu coğrafyasındaki bu kültürel zenginliğe hemen her bölgesinde şahit olunmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu zamanında örneğin Diyarbakır'da sözlü geleneğin oldukça canlı olduğu burayı ziyaret eden seyyahların dikkatini çekmiştir. Nitekim 17. yüzyılda şehri ziyaret eden Evliya Çelebi, şehrin bu yönüne dikkat çekerek, Diyarbakır'ın yüzlerce fesahat ve belagat sahibi şairinin olduğunu ve birçoğunun Fuzulî ve Rûhî-i Bağdadî

tarzı kaside söyleyen seçkin şairler olduklarını ifade etmektedir. Hatta bu zengin kültür çevresinde, Müslüman âşıkların yanı sıra çok sayıda gayrimüslim âşığın da yetiştiği kayıtlarda yer almaktadır.¹ Zengin bir sözlü kültürün yaygın olduğu Anadolu coğrafyasında yaşayan Alevî gruplar da hem bu kültür ortamından etkilenmiş hem de ortaya koydukları ürünlerle bu geleneğe önemli katkılar sunmuşlardır. Anadolu'da özellikle merkezi otoriteden uzak kırsal bölgelerde yaşayan bazı Alevî gruplar arasındaki sözlü gelenek önemli bir kültür hazinesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Geleneksel Anadolu Alevîliği söz konusu edildiğinde bu yapı ile ilgili üç önemli husus göze çarpmaktadır. Bunlardan birincisi, bu yapının büyük oranda “boy-soy-aşiret” sistemine dayalı sosyal bir karaktere sahip olduğudur. Bir diğeri ise bu sosyal yapıdaki grupların genel olarak uzun bir süre göçebe ya da yarı göçebe bir hayat yaşadıkları ve buna bağlı olarak aralarında sözlü kültürün geliştiğidir.² Üçüncüsü ise, dînî ve sosyal hayatla ilgili telakkîler, uygulamalar ya da pratikler söz konusu sosyal yapıya uyarlanmış tasavvuf ve tarikat hayatı kalıplardır.³ Anadolu Alevîliğine bakıldığında; evliya, eren, dede, baba gibi kutsal⁴ kabul edilen kişiler hakkında anlatılan menkıbelerde güçlü bir şekilde sözlü kültürün varlığının hissedildiği görülecektir. Hatta denilebilir ki, Alevîlik hakkında yazılı kaynaklar olmasına rağmen Anadolu'da Alevî olarak isimlendirilen gruplar esasında hayatta kalabilme mücadelesinde ağırlıklı olarak sözel kültüre, gelenek ve göreneklere tutunmuşlardır.⁵ Biz de buradan hareketle çalışmamızda Anadolu Alevîliğinin önemli bir özelliği olarak ön plana çıkan sözlü kültür, sözlü tarih ve bunların taşıyıcılarından birisi olan zâkirlik müessesini ele almaya çalışacağız.

Yukarıda anlatılan hususların yanında konuyu ele almadan önce özellikle Alevîlikte sözlü kültür mevzubahis yapılıncaya aşağıdaki tespitlere

¹ Konu ile ilgili geniş bilgi için bkz. Kasım Ertaş, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Diyarbakır Ermenileri*, İstanbul 2015, s. 259 vd.

² Alevîliğin doktriner yapısıyla ilgili olarak ilk dönemlerde konar göçer hayatı yaşayanların, daha sonra da kırsal kesim ahalisinin telakkisi olması sebebiyle zengin bir literatür oluşmamıştır. İlyas Üzüm, “Kızılbaş”, *DİA*, XXV, s. 555.

³ Cenksu Üçer, *Tekke, Zâviye, Dergâh'tan Cemevi'ne, Alevî Nitelemeli Gruplarda Âdâb ve Erkânın İcra Edildiği Mekanlar*, Ankara 2017, s. 11.

⁴ İslami geleneğin ve diğer bazı dini grupların kutsallık anlayışı hakkında geniş bilgi için bkz. Ahmet Gül, *Kur'an'da Kutsallık*, Saarbrücken 2014; Ahmet Gül, “Kur'an'da Kutsalla İlgili Kavramlar”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2017/1, cilt: VIII, sayı: 16, s. 27-54.

⁵ Doğan Kaplan, *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevîlik*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2010, s. 19-21.

yer vermenin konunun anlaşılması adına yerinde olacağını düşünüyoruz. Bunu aynı zamanda Alevîlik üzerine araştırma yapan araştırmacıların göz önünde bulundurması gereken bir husus olarak önemli bulduğumuz için zikretmek istiyoruz. Bu bağlamda Alevîlik üzerine araştırma yapan bazı araştırmacılar, Alevîliği sözlü paradigma üzerinden temellendirmeye çalışmaktadırlar. Ancak Alevîliği sözlü kültür ile sınırlandırmak Alevîliği mitolojik çerçeveye hapsedmekle beraber bu dini oluşumun sınırlarını zorlayabilmektedir. Sözlü kültür, din anlayışlarının oluşmasında etkisi büyük olmakla beraber dini algılama biçimini etkileyen tek unsur değildir. Bu bağlamda Alevîliği algılamak sözlü kültüre kaynaklık eden yazılı yani kitabi kültür üzerinden anlamaya, tanımlamaya çalışmak gerekir. Aksi takdirde Alevîliği menkıbeler, destanlar, deyişler, söylenceler, nefesler, gülbanklar üzerine inşa etmiş oluruz. Bu durum ise Alevîliği sözlü kültüre hasrederek onu tanımlamada yanlış sebebiyet vermiş olacaktır.⁶ Sözlü kültürden hareketle, menkıbelerle örülü rivayetlere dayalı Alevîliği⁷, din, kültür, mezhep, meşrep, felsefi görüş ve hayat tarzı olarak tanımlamak, Alevîliği kendi çerçevesinin dışına taşımakta, sınırlarını zorlamakta ve onu her geçen gün etkisini azaltarak, yerini tarihin derinliklerine gömmeye mahkûm eden bir külte ya da mitolojiye dönüştürmektedir.⁸ Çünkü sözlü kültüre dayalı olarak biçimlenen Alevî-Bektaşî bellek, bir yandan efsane ile gerçek arasındaki farklılıklar kaybetmekte, diğer yandan da, süreç kavramını algılayamaz hale getirmektedir.⁹

Geçmişten günümüze Anadolu coğrafyasında Alevî-Bektaşî olarak tanımlanan topluluklar bir arada yaşamaktadır. Bu nedenle Anadolu coğrafyasında bu gruplara ait inançsal ve kültürel ritüellere bağlı olarak birçok pratik uygulama gündelik hayat içinde vuku bularak kolektif bir belleğe dönüşmektedir. Bu uygulamaların bir kısmı kültürel olmakla beraber bir kısmı inançsal pratiklerden meydana gelmiştir. Alevî grupların en önemli erkanı olan cem erkanı etrafında birçok görev tanımı ortaya çıkmıştır. Cem icra edilirken on iki imamı temsil ettiği kabul edilen on iki hizmet sahiplerinin hazır olması gerekmektedir. Bu on iki hizmet içinde eski Türk kültür ve geleneklerinden tevarüs ettiği kabul edilen âşık

⁶ Sönmez Kutlu, *Alevilik-Bektaşilik Yazıları*, Ankara Okulu, Ankara 2006, s.10.

⁷ Ethem Ruhi Fiğlalı, *Türkiye’de Alevilik Bektaşilik*, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, Ankara 1990, s. 313.

⁸ Sönmez Kutlu, *Alevilik-Bektaşilik Yazıları*, Ankara Okulu, Ankara 2006, s. 200-201.

⁹ Hasan Onat, “Kızılbaşlık Farklılaşması Üzerine”, *İslâmîyât*, Ankara 2003, C.VI, S.3, s. 111-126.

veya zâkir de bulunmaktadır.¹⁰

Nesillerdir Alevî geleneğinde sözlü anlatımın temsilcileri olan zâkir, âşık, ozan, sazander dedenin iznini alarak saza ve söze başlayarak on iki hizmetin yerine getirilişinde deyiş ve düvazları saz ile seslendirerek, hizmetlerin yapılmasına çok önemli katkı sağlamaktadır.¹¹ Örneğin Kerbela bölümünde mersiyeler ile, cem birlemede miraçlama ile, ayrıca tevhit ve semahlar okuyarak cemde Alevî ve Bektaşîlere büyük coşkunluk verir. “Değişik zamanlarda yaşayan ve yaşadığı zamandaki olayları kolektif belleğe katan ozanların deyişlerini de okuyan zakir, olaydan olaya sıçramalar yapmakta; kolektif bilincin uyarılmasını üstlenmektedir.”¹² Cemlerde zâkirlerin elindeki sazın Alevî kültüründe içerdiği anlam ve önemden dolayı Alevîler “Telli Kur’an” olarak ta tanımlarlar.¹³

Anadolu Aleviliğinde sözlü gelenek farklı bir oluşumun içine girerek ulu ozan kavramına da kaynaklık etmiştir. Bu durum Anadolu Aleviliğinde gençler için ilham kaynağı olmuştur. Zâkir seslendirdiği deyiş ve nefesleriyle Hak’kın ve halkın sesi gibi kabul görmektedir. Zâkirlerin etkilendiği ozanların başında yedi ulu âşık olarak adlandırılan Nesimi, Hatayi, Fuzuli, Virani, Pir Sultan, Kul Himmət ve Yemini başı çekmektedir. Deyişlerin konusu ise daha çok Hak-Muhammed-Ali, On iki İmam, Ehlibeyt, Kerbela, İmam Hüseyin, Hacı Bektaş ve diğer Alevî erenleridir.¹⁴ Zakirler tarafından okunan bazı deyişler aşağıdaki gibidir:

Hakk-Muhammed-Ali İnancı

Ben dahi nesne bilmezem
Allah bir Muhammed Ali
Özüm zulmete salmazam
Allah bir Muhammed Ali
Onlar birdirbir oluptur
Yerden göğe nur oluptur
Dört köşede sır oluptur

¹⁰ Harun Yıldız, *Anadolu Aleviliği*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2014, s. 267.

¹¹ Cenksu Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2005, s. 359.

¹² İsmail Engin, “Alevi Kolektif Bilincinin Oluşturulması ve Sürdürülmesinde Zakirlerin ve Ozanların Yeri”, *Folklor/Edebiyat*, 2000, Sayı: 24, s. 188.

¹³ Cenksu Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2005, s. 283.

¹⁴ Harun Yıldız, *Anadolu Aleviliği*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2014, s. 267-268; İlyas Üzüm, “Kızılbaş”, *DİA*, XXV, s. 555-556.

Allah bir Muhammed Ali

Hatayi bu yolda serdir
Serin verenlerde erdir
Ayda sırdır günde nurdur
Allah bir Muhammed Ali
(Hatayi)

32 Farz

İslam'ın şartını sual edersen
İcmalinde şartı beştir efendi
Muradın ger iman öğrenmek ise,
Anın da adedi şeytir efendi
Savm ile salat, zekat ile hac
Malın var ise, Hak yoluna saç
Biri şehadettir, lisanını aç
Bu sana acaib iştir efendi
Peygamberleri sev, anlara inan
İnanmayanlardır ol nare yanan
Melek, kitap, ahiret olmaz mı ahsen
Var ise imanın hoştur efendi
Din Muhammed dinî, cümleden asıl
Gayri dinleri bilmezem nasıl
Ziyade değildir, üç farzdır gusül
Mazmaza, istinşak, beden yaştır efendi
Biz dört biliriz abdestin farzın
Gel, öğrenmeğe var ise kastın
Dirseklerin mail, yumalı destin
Vech ile ricleyn yaştır efendi
On iki şart vardır salatın
Kılıp ânı menziline iletin
Aynel yakîn var ise bir illetin
Anın da adedi şeytir efendi

Hadesten, necasetten eyle taharet
Ört avret yerini, etme kerahet
İstikbali kible, vakitle niyet
Bu altı saydığın dıştır efendi

Tekbir al, ellerin başına götür
Kıyam, kıraat, rüku, sücuddur
Kaide-i ahirede, bir miktar otur
Kılarsan ne güzel iştir efendi

Kaygusuz Abdal'ın bildiği böyle
Noksanı var ise, doğrusun söyle.
Su bulunmaz ise, teyemmüm eyle
İki darp, bir niyet; üçtür.
(Kaygusuz Abdal)

Şeriat Tarikat

Şeriat kapısın Muhammed açtı
Tarikat kapısın ol Ali seçti
Dünyadan nice bin evliya göçtü
Anlarda gözetir Mehdî yoldadır

Pir Sultan Abdal'ım ölürüm deme
Kıl beş vakit namaz kazaya koma
Sakın bu dünyada kalırım sanma
Tenim tenesirde özüm saldadır.
(Pir Sultan Abdal)

Anadolu Alevîliğinin nesiller boyunca yaşanmasında zâkirlik geleneği önemli bir fonksiyonu icra etmiştir. Modern yaşamın etkisiyle kaybolmaya yüz tutan birçok geleneksel değer gibi, zâkirlik de anlam ve muhteva açısından yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Sözlü kültürün önemli bir aracı olan zâkirlik kültürünün ve bu kültürün taşıyıcısı olan zâkirlerin geçmişten günümüze uzanan tarihsel boyutuna bilimsel bir katkı sağlamak ihtiyacı tezahür etmiştir.

Daha önce yaptığımız alan araştırmalarında cem evlerini ziyaret ettiğimizde cem ve kültür evlerinde gençlere zâkirlik, saz ve bağlama kurslarının düzenlendiğini, bu kültürün öğretilerek devam ettirilmeye çalışıldığını görmekte beraber, sözlü kültürün yazılı kültür karşısında

giderek zayıflamasıyla, günümüzde oldukça farklı formlara dönüşen kültürler gibi zâkirlik kültürü de aynı kaderi yaşamaktadır.¹⁵

Yukarıda anlatılanlar dikkate alındığında Anadolu halk kültürünün, Anadolu Alevîliğinin günümüze gelmesine vesile olan, geçmişe dair önemli olayları, sözlü mirası günümüze ulaştıran zâkirlik kültürünün devam etmesi, kolektif bilincin oluşması çok önemlidir. *Nitekim, sözü edilen kolektif bilincin pir, mürşid, talip, turab olma; cem, lokma, ikrar; üçler, beşler, kırklar gibi sayısal simgeler; Hızır İlyas; Hakk'ın aslanı, Şah-ı merdan; erenler; Hünkâr, Serçeşme; güvercin donu, turna, Ehlibeyt vb. gibi sözden saza, sazdan söze aktarılan kavramsallaş(tırıl)an simgeleş(tiril)en unsurları, ozanların şiirlerinin temel dayanaklarıdır. Sonuç; olarak, zakirlerin ve ozanların Alevî kolektif bilincinin ve belleğinin oluşturulmasında, geliştirilmesinde, kolektif belleğin yeniden yorumlanmasında veya yeni bir tarih yazıcılığında, sürekli yenilenmesinde yadsınamaz bir öneme sahip olduğu söylenebilir.*¹⁶

Sonuç

Alevî Bektaşî kültürünü günümüze taşıyan, sözlü kaynağın, sözlü geleneğin en önemli araçlarından biri zâkirlik geleneğidir. Zâkir, geçmişte yazılı kaynakların yeterince yaygın olmaması, merkezi otoriteden uzak, kırsal kesimde yaşayan Alevîler için saziyle, bağlamasıyla ve sesiyle Alevîliğe sanatsal bir şekil vererek Alevî kültürünün en önemli simgesi haline gelmiştir. Bu özelliğinden dolayı zâkir için telli Kur'an ifadesi kullanılmıştır. Bu kavram zâkirlik kültürünün Alevîlik için ne kadar anlamlı ve gerekli olduğunu göstermesi açısından manidardır. Zâkir ve zâkirlik Alevî inancının ve kültürünün taşıyıcıları olarak inançsal ve kültürel birikimin genç bireylere aktarılmasına katkıda bulunmaktadır. Bu anlamıyla zâkir veya zâkirliğin Alevî kültürünün hafıza kartları olduğu bilinerek bu kavramlara anlam ve görev yüklenmelidir.

Zâkirlik günümüzde kültürel özelliğini devam ettirmekle beraber, Alevî kültüründeki dini motifini yani tasavvufî özelliğini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Alevî grupların 90'lı yıllardan sonra başlayan kırsaldan şehirlere göçü, bu yönüyle Alevî gruplar üzerinde olumsuz etkisi

¹⁵ Geniş bilgi için bkz. Fevzi Rençber, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilikte Cem ve Cem Evleri*, Şırnak Üniversitesi Yayınları, Şırnak 2018.

¹⁶ İsmail Engin, "Alevî Kolektif Bilincinin Oluşturulması ve Sürdürülmesinde Zakirlerin ve Ozanların Yeri", *Folklor/Edebiyat*, 2000, S: 24, s. 187-190.

olmuştur. Alevî gençler büyük şehirlerde cem ve kültür evlerinde açılan saz kurslarına giderek bağlama çalmak için gayret göstermişlerdir. Ancak gençlerin bu ilgisi dini hassasiyetlerinden değil daha çok kültürel mirasın korunması ve folklorik ilginin neticesi olarak kendisini göstermiştir.

Kaynakça

- Engin İsmail. "Alevi Kolektif Bilincinin Oluşturulması ve Sürdürülmesinde Zakirlerin ve Ozanların Yeri", *Folklor/Edebiyat*, 2000, Sayı: 24, s. 187-190.
- Ertuş Kasım. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Diyarbakır Ermenileri*, İstanbul 2015.
- Fırlalı Ethem Ruhi. *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, Ankara 1990.
- Gül Ahmet, *Kur'an'da Kutsallık*, Saarbrücken 2014.
- Gül Ahmet. "Kur'an'da Kutsalla İlgili Kavramlar", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2017/1, cilt: VIII, sayı: 16, s. 27-54.
- Kaplan Doğan. *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevîlik*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2010, s. 19-21.
- Kutlu Sönmez. *Alevilik-Bektaşilik Yazıları*, Ankara Okulu, Ankara 2006,
- Onat Hasan. "Kızılbaşlık Farklılaşması Üzerine", *İslâmiyât*, Ankara 2003, C.VI, S.3, s. 111-126.
- Rençber Fevzi. *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlikte Cem ve Cem Evleri*, Şırnak Üniversitesi Yayınları, Şırnak 2018.
- Üçer Cenksu. *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2005, s. 359.
- Üçer Cenksu. *Tekke, Zâviye, Dergâh'tan Cemevi'ne, Alevî Nitelemeli Gruplarda Âdâb ve Erkânın İcra Edildiği Mekanlar*, TDVY, Ankara 2017.
- Üzüm İlyas. "Kızılbaş", *DİA*, XXV, s. 555-556.
- Yıldız Harun. *Anadolu Alevîliği*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2014

EKLER

Resim 1 : Adıyamanlı Zâkir Garip Dede Birlik ceminde bağlamasıyla deyiş okurken.

Resim 2: Adıyaman Gölbaşı ilçesinde Niyazi Arslan Dede'nin ceminde zâkir sazıyla.